

УДК 111.821

**МЕТАФІЗИКА НАЦІОНАЛЬНОГО
ОБРАЗУ БУТТЯ****METAPHYSICS OF NATIONAL WAY OF LIFE****Максюта М. Є.,**доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України (Київ, Україна),
e-mail: sokolova9403@ukr.net**Maksiuta M. Ye.,**Doctor of Philosophy, Professor, National
University of Life and Environmental Sciences of
Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: sokolova9403@ukr.net

Актуалізуються положення, що можливості гідного статусу буття демонструє активність суб'єкта соціально-історичної творчості, освоєння своєї землі, що, вочевидь, завжди потребує належного відношення, але коли, водночас, також зміцнюється та поглиблюється на засадах високих моральних цінностей «вартість» національної людини, індивідуальної особистості. Закоріненість в історичному розвитку, відкритість етноспільноти до свого минулого, глибиною усвідомлення своїх зв'язків і зі своєю історією, і зі своєю землею індивідуальне та соціальне буття найсприятливіше відкриті до майбутнього, до того свого, що має бути як результат творчої діяльності соціуму, демонструючи, отже, «життєву відпорність» суб'єкта із відповідним йому статусом буття. Дійовими творчо-стверджувальними якостями володіє історично й природно закорінені спільнота, природоісторизм, що відображає послідовність, поетичність, ненасильницький характер суспільного розвитку, коли минулий досвід стверджується як передумова подальшого поступу – мається на увазі все те, що відповідає поступові в екзистенційному відношенні.

Ключові слова: першоелементи, образ світу, людиностверджувальність, національний світогляд, добротверджувальність.

The article actualizes the provisions that the possibilities of a decent being are demonstrated by a subject of social-and-historical creativity, reclaiming own land that, obviously, requires relevant attitude, but when, at the same time, the «value» of a national person, individual personality also changes and deepens on the basis of high moral values. By ethno-community's rootedness in historical development, openness to its past, depth of awareness of its ties and its history, and with its land, the individual and social being are open in the most favorable way to the future, to such its own, that has to be as a result of creative activities of the social medium, demonstrating, thus, «life rebuffness» of a subject with their appropriate status of being. Effective creative-and-asserting qualities are possessed by a historically and naturally rooted community and nature-historism reflecting the sequence, staging, nonviolent character of social development, when the past experience asserts itself as a background for further advance – all that is meant that meets the advance in the existential aspect.

Keywords: primary elements, world's image, human-assertability, national worldview, good-assertability.

Життєбуттійність нації і людини великою мірою визначаються історично сформованим досвідом утвердження у дійсності своїх можливостей, коли подолання суперечностей у відношенні до світу розгортається на засадах трансформованих його цінностей та здобутків. І тому національно-культурне буття на кожному новому етапі демонструє «розлиті» в сучасній дійсності можливості творчо-самотворчої активності людей, неповторність національного світу та прояви особистостей, активність яких тією чи іншою мірою спрямована і в майбутнє. Ідеали ж майбутнього для людини й нації є такими лише у співвідношенні із наявним національно-культурним досвідом, поєднуючись в системі етноментальнісних цінностей, норм світовідношення, духовно-інтелектуальної атмосфери, завдяки якій людські

починання є сприйнятними, зрозумілими, а відтак – і реально здійсненними. Тому визначальною й спрямовуючою упродовж історичного поступу, національно-культурного розвитку України була духовна субстанція. Скажімо, на думку І. В. Бичка: «Специфічними рисами української світоглядно-філософської ментальності є спрямованість на внутрішній емоційно-почуттєвий світ людини, в якому панує не холодний раціональний розрахунок «голови», але палкий поклик «серця» – у зв'язку з цим говорять про кордоцентризм...» [1, с. 59]. Історична тяглість української нації демонструвала можливості закоріненості в умовах природної дійсності та особливостях національно-культурного розвитку, синтезованих історичними трансформаціями національного образу буття. Порушені питання висвітлювалися, зокрема, у працях І. В. Бичка, В. С. Горського, В. Г. Табачковського, В. І. Шинкарука, С. Б. Кримського, М. В. Поповича, В. І. Шевченка та ін. За різними філософськими концепціями давньогрецьких мислителів – Фалеса, Анаксімена, Геракліта стихіями світу, відповідно, визнавалися вода, повітря, вогонь. Емпедокл же вважав, що «коренями» світу є усі чотири стихії, вони перебувають під впливом, аналогічних за статусом до вічних «коренів», Любові та Ворожнечі, утворюючи образ світу. За притаманного їм циклічності, «корені» у різних пропорціях або під впливом Любові перемішуються, з'єднуючись, або під впливом ворожнечі роз'єднуються, коли Любов, однак, їх поступово знов об'єднує. В цілому ж у взаємодії Необхідності та Випадковості мінливими є складні субстанції чотирьох «коренів», а останні у єдності з Любов'ю та Ворожнечею, як устрій світу, є вічними [9, с. 58–59].

Історичний розвиток, національно-культурні особливості буття кожної етнонаціональної спільноти відзначалися своїми особливостями «Космо-Психо-Логосу», синтезованими образами буття, що трансформувалися відповідними концептами національних образів буття. Скажімо, зазначає В. Г. Табачковський, «переконливим доказом того, що український Космо-Психо-Логос відповідає як реальній системі уявлень, є творчість Григорія Сковороди, де чітко протиставлено «доброродство» («вдячна воля» – джерело «світлого смислу») «недоброродству» ... [13, с. 46]. Роль «першоелементів» світу актуалізувалася завдяки художній та філософській творчості Г. Сковороди. Наприклад, вони представлені у «Саді божественних пісень». Епіграфом до пісні другої: «Що на землі ти зв'яжеш, те зв'язане буде на небі» обстоюється роль землі як одного з першоелементів, що є символом «дольного» світу, – на відміну від «горішнього». У пісні другій мислитель закликає: «Залиш, о дух мій, скоро всі землянії міста! // Зійди, мій душе, в гори, де правда живе свято, // Спокій де, тиша царюють з відвічних літ, // Країна де вабна, де неприступний є світ» [10, с. 51].

Крім того, епіграфом до пісні третьої «Нехай земля вродить траву, ярину» та: «І як трава молода,

розцвітуть ваші кості» (Книга пророка Ісаї) обстоюються положення, що джерелом розквіту є земля. Все умертвляюча «зима люта» нівечить «красні села», але вона мусить з приходом весни «повертати назад в пекло», натомість, коли мовиться про людину, «розцвітає душа», бо «щасний той і без утіх, хто подужав смертний гріх», і, відповідно, навесні «душа моя процвіла, радості мені дала», – подібно до того, що навесні розквітає вся земля. Життєбуття людини у поглядах Г. Сковороди представлене на засадах прагнення здійснювати перехід до вищих, істинно людських проявів протистояння смертним гріхам. Адже, зрештою, «зима люта – проходить», а «весна люба – приходить», коли, завдяки цьому: «Завжди родить сад квітки, завжди плід згина гілки, // І весною все пахтить, – листя тут не облетить» – подібно до цього й розквітла душа – «у радості», що може й повинно свідчити про життя «людини істинної». При цьому використовується поширений в Україні образ верби, як символу весняного відродження життя. «Бо душа моя верба, ти для неї, як вода, // Буду жить на тій воді, втіш мене у цій біді» [10, с. 51]. Отже, земля розглядається як необхідний простір життєздійснення людини та спільноти, а дослідницький пошук зніційовувався визначеннями особливостей та зв'язків «зі своєю землею» людини і нації. Так, за словами О. Кульчицького: «Усі, хто досліджували психологію українського народу (І. Мірчук, Д. Чижевський), підкреслювали, що саме українська література цілком винятково насичена і натхненна «духом землі», містичною пов'язаністю із землею» [6, с. 159]. А на передніх позиціях при цьому – хліборобський світогляд [2; 8], спосіб життя хлібороба. «Осередком української колективної підсвідомості можна вважати злеліяну в переживаннях і життєвому досвіді хлібороба архетипову «magnum mater» – добру землю, Деметру (Мати – Природа у Івана Франка), що у променах її ласки навіть демони перетворюються на дрібних, із гумором змальованих, дещо комічних чортів (Ів. Мірчук)» [6, с. 159].

Напідвищену увагу заслуговує також «подвійне» тлумачення національно-ментальнісного значення стихії землі, як символу закорінення індивідуального та соціального буття. «Земля отримує в традиційній українській свідомості подвійне тлумачення: як оброблене селянське поле, що освячене працею та хліборобськими обрядами, і як «Дике Поле» – степовий край загрозливих навал, смертної темряви вторгнень нехристиянських сил» [5, с. 294]. Відношення української людини до світу упродовж багатьох століть зманіфестувало відношення українського хлібороба до землі, синтезовані життєстверджувальними цінностями національного світогляду [Див.: 8].

Філософська творчість Г. Сковороди, обстоювані ним філософсько-світоглядні засади життєбуття спрямовані до людей щирих, відкритих, добродішних, життя й діяльність яких є важливішою складовою суспільного організму, але які, отже, закорінені в історичних і культурних умовах буття

суспільства. Мислитель наголошував, що вибір людиною свого, «сродного» життєвого шляху, сфери «природовідповідності» праці є вихідною і визначальною засадою уникнення можливої втрати себе. Розмаїте, надзвичайно складне суспільне буття може й повинно відображатися у світлі зазначених підходів як «годинниковий механізм», – але лише за умови, що й кожна людина у такому суспільстві за своєю життєвою позицією відповідна до особливостей його функціонування, закоренілий у сприятливих для суспільства і для неї самої виитоках, дотримуючись гідних вимог та обов'язків. Адже не випадково Г. Сковорода постійно у своїх діалогах, трактатах та листуванні наголошує на наступному: «Моя розмова стосується лише людинолюбних душ, чесних станів і благословених видів промислів, які не суперечать Божому й людському законові, а складають плодоносний Церкви, ясніше кажучи, суспільства сад, як окремі частини складають годинниковий механізм» [12, с. 418].

«Епіцентром» впорядкованого суспільства розглядається характер праці, якій людина присвячує своє життя. Закономірно, що зростання кількості членів суспільства, зайнятих відповідною їхній природі працею, сприятиме влаштуванню та зміцненню «суспільного механізму». Адже цей «механізм» є надійно налагодженим, «коли кожна людина не лише добра, а й споріднену собі, розлиту по всьому складу діла, відправляє роботу». Суспільна, «загальна» потреба «природовідповідного» виконання кожним своєї трудової діяльності, тобто здатність бути фахівцем за покликанням, є, по суті, життєвим практичним чинником реалізації прагнення людини бути щасливою на засадах самопізнання та засвоєння своєї «сродності». У світлі цих положень Г. Сковорода наголошує, що суспільна, «загальна» потреба у «спорідненій роботі» – це «благодійство і послуга. Не дивно, що в стародавніх римлян як потреба, так і благодійство означалося словом officium» (моральний обов'язок) [12, с. 418–419].

Щасливою, відтак, може бути лише глибоко закорінена завдяки своїй «сродній» праці людина у «механізмі» суспільного буття. Прикметно, що і «сутність нещастя» український мислитель прямо й безпосередньо пов'язує з тим, наскільки високу посаду, не відповідну їй за природою, посідає людина. Бо ж при цьому, по-перше, з необхідністю втрачається даний за природою «скарб», коли людина змушена працювати в зовсім іншій сфері, а, по-друге, неналежним виконанням своїх трудових обов'язків вона шкодить суспільству, «ображаючи друзів та родичів, співвітчизників та іноземців». Зайнятий «не сродною» роботою працює погано, позбавлений «завзятості» й невтомності, не має любові до своєї праці. «Звідки ж з'явиться працелюбність, коли немає бажання і старанності? Де ж візьметься бажання без природи?» [12, с. 419]. Якраз тому визначальним екзистенційним чинником життєбуття «чесних станів і благословених видів промислів» і є закорінені в людській природі «бажання та старанність», як джерело

«працелюбності»: внутрішня природа людини, яка тому й повинна усебічно пізнаватися, синтезує й спрямовує, зміцнюючи, потреби «сродної» до праці. Відтак, наскрізно життєбуттійнісним, за Г. Сковородою, є послідовність: «природа» людини, як «матір бажання», на її основі «започаткування, схильність і рух» та бажання, «сильніше неволі», коли у підсумку вона «прагне до праці та радіє з неї, як зі свого сина». Праця як чинник «природозакоріненості» людини, реалізації проявів її відповідності своїй природі, набуває високого морально-філософського статусу достойного життєздійснення. Тому в філософсько-антропологічних пошуках Г. Сковороди феномен «сродної праці» реалізується в статусі водночас і утвердження «істинної людини», і возз'єднання людини й суспільства умовами оптимального функціонування останнього – налагодженням «рухом суспільної машини». «Праця – живий і невмирущий рух усієї машини, доки не довершиться справа, що сплітає творцеві своєму вінець радості. Коротко кажучи, *природа* наснажує до діла і зміцнює до праці, роблячи її солодкою» [12, с. 419].

Так, Афанасій, один з персонажів діалогу «Розмова, названа алфавіт, або буквар миру» широко зізнається, що за своїми схильностями й почуттями з великою любов'ю відноситься до природного довкілля, але, наголошує він, «справжній землероб мій батько» [12, с. 438]. Тим самим також стверджується положення про закоріненість роду в хліборобському способі життя, про те, що хліборобство – *батьківська* справа, гідна високого пошанування та наслідування. Але ж любов до природи, до полів, садів і лісів виявляють якості внутрішньої природи людини, – схильність до хліборобської праці, до якої вона народилася, адже, якщо «інші до іншого народжені, тому він до цього». Це, за Г. Сковородою, є внутрішній, «природний» розподіл ролей людей в суспільстві, непомилкове визначення єдино спроможного сприяти щасливому й радісному життю, місцю в суспільних процесах. «Не бійся, праця в самому своєму діянні буде тобі солодша, ніж запашне повітря, чисті потоки вод, пташиний спів, ніж навіть і самі плоди праці твоєї. Цього чекає від тебе твоя вітчизна». І тому, переконаний Г. Сковорода: «Це Боже Царство: не сперечайся. Берися орати землю, заготовлювати харч для людей і худоби, водити череди чи бджоли, чи що звелить тобі твій Господь» [12, с. 438].

Зв'язки між «стихіями» світу віддзеркалюють розвиток душевно-духовних процесів: «зв'язане» на засадах вищих вимірів на землі є реальною передумовою простування людини поза «земляні міста» та одночасного сходження до вищих світів. У «стихіях» світу дійсно ніби «розлиті» душевно-духовні відношення – як стихія душевного, внутрішнього життя, коли останнє набуває більш чіткої виразності, національно-ментальної упізнаваності та життєсміслової пріоритетності: прагненню до небесного, піднесеного відповідає прагнення людини «хоч на хвилю чистим стати»,

«бо серцем хто брудний, не може Бога уздріть // Й до місць отих земний не здолає долетіть». Адже ототожнюваний зі «стихією» повітря дух «до Бога зір рве», подібно до того, що «до гір вогонь тремтить», а «стихія» води – «як в море річка мчить». Бо ж «душу лиш тілесним не можна задовольнити, // Вона лише небесним смутком хоче наситити» [10, с. 50]. В атмосфері неперервності зв'язків між стихіями буття світу людина – гідна, самостійно здійснивши відповідний вибір, не повинна уникати свого покликання, а посідати належне місце у життєбутті. Тому мислитель закликає: «Спіши на вічну радість, крильми розуму вдягнись, // Ти там обновиш радість, як орел, підеш у вись. // Отриблженна стать! А найбільше словеса! // Їх–бо в розум може взяти, хто побув у небесах» [10, с. 51].

Так чи інак, але людина ніколи не втрачає потреби відчувати, переживати свою укоріненість, без цього вона позбавляється її життєвих координат, але що, вочевидь, не прослідковується безпосередньо. «Скільки разів чуємо ми [про воду й повітря]. Чи не на повітря спираються пташки? Воно твердіш од заліза. Однак дерев'яну стіну кожен швидше помітити може. А повітря вважають за порожнечу. Чому? Тому, що воно не таке примітне. Стіну швидше обмацаєш. Швидше різноманітні фарби вбачиш. А повітря не таке позначне, однак міцніше заліза й каменю. А потрібне настільки, що й дихнути без нього годі» [11, с. 170].

Аналізуючи людську потребу закорінюватися, «узвичаюватися» В. Г. Табачковський привертая увагу до положення Х. Ортеги-і-Гасети про «народ спокійного розуму». Як на наш погляд, дане твердження у першу чергу і головним чином репрезентує буттійність спрямування життєздійснень спільноти, як постійно відтворювані усе більшою мірою розширенням усталеності опосередковуючого зв'язку зі своєю дійсністю. Точніше – усе змістовнішу, смисложиттєво зманіфестовану *свою* дійсність, чим, так би мовити, гарантована смисложиттєвість активності соціального суб'єкта в узвичаєному світі життєздійснення. Адже характерною ознакою «народу спокійного розуму» є, зокрема, «маніакальна ощадливість в обходженні з власним минулим» [13, с. 44]. Ми можемо констатувати, що лише довершена стійкість «скарбниці минулого» здатна забезпечувати повноту «передчуттів майбутнього», завдяки чому якраз і гарантується буття народу закоріненого, або – «народу спокійного розуму». І такий народ – дійсно спрямований у своє майбутнє, а не на, скажімо, викорінення інших народів – лише сам позбавлений коренів відбирає їх і в інших. «Укорінений – не викорінює» [3, с. 65], – наголошувала Сімона Вейль. Але «колоніальні умови» історичного існування кожного українця, коли «з покоління в покоління» він «приймав на себе спільне всім мешканцям України – прокляття недержавности, прокляття колонії» «ще більше розклало та ослабляло їх», віддаляючи від свого минулого.

«Бо на дні їх свідомости лежало, деморалізуюче їх та ослабляюче їх життєву відпорність, почуття невиконання своїх панських обов'язків супроти свого народу і своєї землі, почуття незавойованого собі власною вартістю права на владу» [7, с. 442]. Влади – і як зманіфестування зобов'язальності принципу закоріненості індивідуального та суспільного буття. Так, на істотності для сучасної України процедури «коренізації» наголосує О. Забужко, зазначаючи, що нині «в європейських країнах цій процедурі відповідає екзамен на громадянство, куди входить обов'язковий пакет зі знання державної мови, історії, культури, політичного устрою і присяга на вірність своїй новій батьківщині» [4, с. 177]. Тому мовиться про те, аби «враховувать», а не «перековувать» людську природу – «не чинити насильства ні над людиною, ані над історією» [13, с. 44].

Тому трансформація мотивів укорінення та природісторизму, на наш погляд, може й повинно розглядатися як наскрізно визначальне спрямування, формування й утвердження національно-філософської культури другої половини ХІХ – перших десятиліть ХХ століття. Якісні прояви цієї філософії – у зманіфестуванні спорідності з процесами єдності національно-культурної, здійснюваним завдяки природісторизму суспільного буття. Національно-культурна визначеність та життєвість може й повинна бути представлена як вирішальна базова формація свого повноцінного, внутрішньо єдиного національного буття, несприятливого щодо широких соціальних проявів маргінесу, але які нейтралізуються в атмосфері єдності буття національного й індивідуального та утвердження національної особистості. Зміст, смисл і значення світоглядно-філософського розуміння образу світу можуть розглядатися як духовно синтезуючі спрямування визначення та вирішення головної проблеми філософських пошуків Г. Сковороди – проблеми людини, як істоти цілісної, та морально-філософських засад людського життєбуття.

Список використаних джерел

1. Бичко, І., 1993. 'Українська ментальність і проблеми гуманітаризації національної вищої школи', *Розбудова держави*, №3, с.57–63.
2. Білокінь, С., 1993. 'Календар передколгоспної України', В: Воролай О. *Звичай нашого народу: Етнографічний нарис*, К., с.57–584.
3. Вейль, С., 2000. 'Укоренение. Письмо клирику', К.: *Дух і Літера*, 350 с.
4. Забужко, О., 2016. '«І знов я влізаю в танк...» Вибрані тексти 2012–2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади', К.: *Вид-чий Дім «Комора»*, 414 с.
5. Кримський, С., 2008. 'Під сигнатурою Софії', К.: *Вид. дім «Киево-Могилянська академія»*, 367 с.
6. Кульчицький, О., 1995. 'Основи філософії і філософічних наук', Мюнхен – Львів, 164 с.
7. Липинський, В., 1995. 'Листи до братів-хліборобів', Київ – Філадельфія, 471 с.
8. Максютя, МЄ., 2003. 'Досвід філософії хліборобства: Соціально-філософські аспекти сільськогосподарського виробництва і селянського способу життя', К.: «Фенікс», 129 с.
9. Рассел, Б., 1995. 'Історія західної філософії', Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука, К.: *Основи*, 759 с.

10. Сковорода, Г., 1994. 'Сад божественних пісень', В: Сковорода Г. *Твори*, У 2-х т., Т.1, К.: «Обереги», с.49–100.
11. Сковорода, Г. 'Наркіс. Розмова про те: пізнай себе', В: Сковорода Г. *Твори*, Т.1, с.150–197.
12. Сковорода, Г. 'Розмова, названа алфавіт, або буквар миру', В: Сковорода Г. *Твори*, Т.1, с.413–463.
13. Табачковський, В., 1996. 'Людина, Екзистенція, Історія', К., 79 с.

References

1. Bychko, I., 1993. 'Ukrain's'ka mental'nist' i problemy gumanitaryzatsii' nacional'noi' vyshhoi' shkoly (Ukrainian mentality and problems of humanization of the national high school)', *Rozbudova derzhavy*, №3, s.57–63.
2. Bilokin', S., 1993. 'Kalendar peredkolgospnoi' Ukrainy (Calendar of pre-farm Ukraine)', V: Vorolaj O. *Zvychai' nashogo narodu: Etnografichnyj narys*, K., s.57–584.
3. Vejl', S., 2000. 'Ukorenenie. Pis'mo kliriku (Rooting. Letter to cleric)', K.: *Duh i Litera*, 350 s.
4. Zabuzhko, O., 2016. '«I znov ja vlezaju v tank...» Vybrani teksty 2012–2016: Statti, ese, interv'ju, spogady («And again I enter the tank...» Selected Texts 2012–2016: Articles, Essays, Interviews, Memoirs)', K.: *Vyd-чий Dim «Komora»*, 414 s.
5. Kryms'kyj, S., 2008. 'Pid sygnaturoju Sofii' (Under the signature of Sofia)', K.: *Vyd. dim «Kyjevo-Mogylyans'ka akademija»*, 367 s.
6. Kul'chyc'kyj, O., 1995. 'Osnovy filosofii' i filosofichnyh nauk (Fundamentals of Philosophy and Philosophy)', Mjunhen – L'viv, 164 s.
7. Lypyn's'kyj, V., 1995. 'Lysty do brat'iv-hliborobiv (Letters to brothers-farmers)', Kyi'v – Filadel'fija, 471 s.
8. Maksjuta, MJe., 2003. 'Dosvid filosofii' hliborobstva: Social'no-filosofs'ki aspekty sil's'kogospodars'kogo vyrobnyctva i seljans'kogo sposobu zhyttja (Experience in the philosophy of farming: Socio-philosophical aspects of agricultural production and peasant way of life)', K.: «Feniks», 129 s.
9. Rassel, B., 1995. 'Istorija zahidnoi' filosofii' (History of Western Philosophy)', Per. z angl. Ju. Lisnjaka, P. Tarashhuka, K.: *Osnovy*, 759 s.
10. Skovoroda, G., 1994. 'Sad bozhestvennyh pisen' (Garden of Divine Songs)', V: Skovoroda G. *Tvory; U 2-h t.*, T.1, K.: «Oberegy», s.49–100.
11. Skovoroda, G. 'Narkis. Rozmova pro te: piznaj sebe (Narcissus Talk about: know yourself)', V: Skovoroda G. *Tvory*, T.1, s.150–197.
12. Skovoroda, G. 'Rozmova, nazvana alfavit, abo bukvar myru (A conversation, called the alphabet, or a primer of the world)', V: Skovoroda G. *Tvory*, T.1, s.413–463.
13. Tabachkovs'kyj, V., 1996. 'Ljudyna, Ekzystencija, Istorija (Man, Existence, History)', K., 79 s.

***